

4. Цихоцкий А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. – Новосибирск: Наука, 1997. – С. 283-284.
5. Камінська В.І. Навчання про правові презумпції в кримінальному процесі. – М.; Л.: Формат, 1948. – С. 45.

УДК 347(477)

М.В. Матійко

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Нині Україна здійснює кілька фундаментальних переходів. Серед них і перехід від індустріальної епохи до інформаційної. Цей останній перехід є фактично переходом вирішальним, переходом, у який залучені всі країни. Як вказує М. Кастельс, нове суспільство виникає, коли (і якщо) спостерігається структурна реорганізація у виробничих відносинах, відносинах влади і відносинах досвіду. Ці перетворення приводять до однаково значних модифікацій суспільних форм простору і часу та до виникнення нової культури [1, с. 496]. Такі перетворення, на його думку, спостерігаються останнім часом. Виробничі відносини були перетворені як соціально, так і технічно. Вони залишилися капіталістичними, але це історично інший вид капіталізму, що М. Кастельс називає «інформаційним капіталізмом». Інформаційна політика добре сполучається зі світом владних відносин, що постійно змінюється. Стратегічні ігри, модифіковані за замовленням керівництва, і персоналізоване лідерство заміняють класові об'єднання, ідеологічну мобілізацію та партійний контроль, які були характерними для політики індустріальної ери. Зміни у відносинах виробництва, влади ведуть до трансформації матеріальних основ соціального життя, простору та часу. Простір потоків інформаційної епохи домінує над простором культурних регіонів. Капітал обертається, влада править, а електронні комунікації з'єднують віддалені місцевості потоками взаємообміну, у той час як фрагментований досвід залишається прив'язаним до місця. Технологія стискає час до декількох випадкових миттєвостей, позбавляючи суспільство тимчасових послідовностей та деісторизуючи історію.

Стрімко зростає значення інформації в усіх без винятку сферах діяльності людини – від побутової до міжнародного співробітництва та підтримки позитивного іміджу держави у світовому інформаційному просторі [2, с. 7].

На думку Ю.М. Оборотова, «на праві та державі як найважливіших складових цивілізації не могли не позначитися наскрізні вектори змін у житті людини», серед них і «зростання технологічної сили в русі від сокири до комп'ютера» [3, с. 71]. У середині ХХ століття у всіх розвинених країнах почалося стрімке зростання правової інформації, що було викликано ускладненням завдань соціального керування та регулювання. Число нормативно-правових актів досягло сотень тисяч. Це призвело до виникнення інформаційної кризи. Згідно з прогнозами

XXI століття стане століттям глобальної інформатизації всього світу. Велика увага стала приділятися раціоналізації та використанню систем керування та інформації у сфері соціально-правової реальності [4, с. 6].

Здатність права впливати на суспільні відносини може бути реалізована через вплив на свідомість та поведінку їхніх учасників. Такий вплив стає можливим завдяки отриманню суб'єктами відповідної правової інформації. Інформаційна функція цивільного права – інформаційний напрям впливу цивільного права на суспільні відносини та інформаційне соціальне призначення цивільного права. Останні тенденції суспільного розвитку підштовхують скоріше втілення великих потенціальних інформаційних можливостей цивільного права, підсилюють прояв приватноправових засад в інформаційній сфері суспільства.

Необхідність розкриття соціальної цінності права, подальшого посилення захисту прав людини, підвищення ролі права в сучасному суспільстві зумовлюють науковий інтерес до дослідження функцій права. Функціональний аналіз цивільного права вже не раз перебував у центрі уваги цивілістики. Увага дослідників, як правило, зосереджується на характеристиці функцій окремих інститутів цивільного права або ілюстрації функцій права взагалі цивільним правом. Перший та другий підходи є недостатніми для розкриття змісту функцій цивільного права. Відчувається потреба в дослідженнях, спрямованих на розкриття зв'язку суб'єктивного цивільного права, цивільних правовідносин, ефективності цивільно-правового регулювання з функціями даної галузі. На цей зв'язок звертали увагу окремі вчені [5, с. 20]. Функціональний аспект дослідження цивільного права в наш час набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з підвищенням ролі цивільного права в суспільстві та необхідністю дослідження взаємовідносин останнього із системою наукового керування сучасним суспільством.

Загальнотеоретичне визначення функцій права не може відобразити специфіку галузевих функцій. На думку Т.Н. Радько, функції галузей права більш змістовні, ніж функції права в цілому, бо вони, крім загального, мають елементи особливого [6, с. 28]. Тому, на думку А.Я. Риженкова, поняття «функції цивільного права» має спиратися на загальнотеоретичне поняття «функції права» взагалі і включати особливості галузі, що досліджується. Поняття «функції цивільного права» повинно нести в собі достатню індивідуальність, інакше взагалі відпадає необхідність в його існуванні [7, с. 20].

Слово «функція» походить від латинського *functio* – виконання [8, с. 138]. Термін «функція» має багато значень і не є власно юридичним поняттям. Саме слово «функція» вперше використав німецький математик Г. Лейбніц у 1673 році в листі до Гюйгенса (під функцією він розумів відрізок, довжина якого змінюється за якимось певним законом) [9, с. 526]. У філософії інтерес до функції як до однієї з фундаментальних категорій зростає за ступенем поширення в різних галузях науки функціональних методів дослідження. У найбільш розгорнутій формі функціональний підхід реалізував Е. Кассіер, який розробив теорію понять, або «функцій» [10, с. 150]. Ця спроба побудови теорії пізнання на основі функціонального підходу значним образом вплила на філософські уявлення про

функцію. У математиці функція – це залежність одних змінюваних величин від інших, у фізіології функції – це здійснення людиною, тваринними та рослинними організмами різних відправлень, які забезпечують їх життєдіяльність та пристосованість до умов оточуючого середовища. Термін «функція» досить багатомірний, він придатний для характеристики будь-яких динамічних структур. У філософських дослідженнях функція – це відношення двох (групи) об'єктів, у якому зміна одного з них веде до зміни іншого. Функція може розглядатися з точки зору наслідків (сприятливих, несприятливих – дисфункціональних або нейтральних афункціональних), які викликаються зміною одного параметра в інших параметрах об'єкта (функціональність), або взаємозв'язку окремих частин у рамках якогось цілого (функціонування).

Функція – це зовнішній прояв властивостей будь-якого об'єкта в даній системі відносин [11, с. 171]. Під функціями предмета, речовини або явища слід розуміти форму їхнього впливу на інші предмети, речовини, явища [12].

Функція в теорії держави і права означає напрям, предмет та зміст діяльності державно-правового інституту. Поняття «функція» характеризує соціальну роль держави і права. Під функцією права слід розуміти або соціальне призначення права, або напрями впливу на суспільні відносини, або і те й інше разом [13].

М.І. Байтін відмічає, що функції права це найбільш суттєві напрями та сторони його впливу на суспільні відносини, в яких розкривається загальнолюдська і класова природа та соціальне значення права [13]. Функції права витікають з його сутності та визначаються його соціальним призначенням. Вони виражають об'єктивну необхідність існування права в суспільстві, є формою та засобом прояву цієї соціальної необхідності права. Поняття «функція права» охоплює одночасно призначення права та напрям його впливу на суспільні відносини. Як зазначає Д.А. Ліпінський, функція права – це таке основне призначення і напрям впливу на суспільні відносини, потреба якого породжує необхідність дії права як соціального явища [14]. Таким чином, поняття «функція права» відображує єдність двох моментів: призначення права в суспільстві та основних напрямів його впливу на суспільні відносини.

Роль та значення функцій права не можуть бути сталими. На певних історичних проміжках вони можуть змінюватися. Соціальне призначення права визначається потребами суспільного розвитку. Сучасний погляд на механізм дії права дозволяє поряд з нормативним регулюванням виділяти інформаційно-ціннісний вплив на суспільні відносини. Тенденції персоналізації, глобалізації, інформатизації та фрагментації суспільного життя підвищують роль інформаційної функції права, яка виявляє себе і на цивілістичному рівні.

Під інформацією (від лат. *informatio* – роз'яснення, переказ) в загальному вигляді спочатку розумілися відомості, що передаються одними людьми іншим людям усним, письмовим або якимось іншим способом (наприклад, за допомогою умовних сигналів, з використанням технічних засобів і т. д.), а також сам процес передачі або отримання цих відомостей. Інформація завжди відігравала в житті людства важливу роль. У середині ХХ століття в результаті соціально-прогресу та розвитку науки роль інформації дуже сильно зросла. Крім того,

відбувається лавиноподібне зростання кількості інформації, яке отримало назву «інформаційного вибуху». У зв'язку з цим виникла потреба в науковому підході до інформації, виявленні її властивостей, що привело до двох принципових змін у трактуванні поняття інформації. По-перше, воно було розширене та включило до себе обмін відомостями не тільки між людиною та людиною, а також між людиною й автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному та рослинному світі. Передачу ознак від клітини до клітини та від організму до організму також почали розглядати як передачу інформації. По-друге, була запропонована кількісна міра інформації, що привело до виникнення теорії інформації. Зазначеними тенденціями був обумовлений великий інтерес до вивчення інформації. З початку 50-х років здійснюються спроби використання поняття «інформація» (яке не має поки що єдиного визначення) для пояснення та опису найрізноманітніших явищ та процесів.

Дослідження проблем, пов'язаних з науковим поняттям інформації, відбувається в трьох основних напрямках. Перший з них – розробка математичного апарату, який відображує основні властивості інформації. Другий – теоретична розробка різних аспектів інформації на базі математичних засобів, які вже існують, у дослідженні різних властивостей інформації. Наприклад, вже з моменту виникнення теорії інформації виникла складна проблема виміру цінності, корисності інформації з точки зору її використання.

Третій напрям пов'язаний з використанням інформаційних методів у лінгвістиці, біології, психології, соціології, педагогіці та ін. У лінгвістиці, наприклад, проводилось вимірювання інформативної ємності мов. Значну роль інформаційний підхід відіграв у генетиці та молекулярній біології. Здійснюються також дослідження з використання інформаційних методів у мистецтвознавстві.

Таке різноманітне використання поняття інформації підштовхнуло деяких вчених до надання йому загальнонаукового значення. Так, У.Р. Ешбі та Л. Брілюен, досліджуючи питання єдності поняття ентропії в теорії інформації і термодинаміці, трактували інформацію як негетеропію. На їхню думку, передача інформації деякій системі – це вдосконалення цієї системи, що приводить до зменшення її ентропії [15, с. 211; 16, с. 23]. У деяких філософських працях висувалася теза про те, що інформація є однією з універсальних властивостей матерії.

Формою буття інформації є рух. Постійно циркулюючи у фізичному або соціальному середовищі, вона задовольняє потреби людей у спілкуванні та взаємодії.

Існують різні наукові підходи до феномена інформації. Так, наприклад, у Законі України «Про інформацію» інформація визначається як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [17]. Підсумовуючи різні точки зору, можна сказати, що інформація – це відомості (повідомлення) про об'єкти і явища навколишнього середовища, їхні властивості й відносини, які зменшують ступінь їх невизначеності.

Філософськи розробки щодо інформації можуть з успіхом бути поширені й на правову сферу, застосовані при дослідженні змісту інформаційної функції цивільного права.

Інформаційна функція цивільного права – це його інформаційне суспільне призначення та інформаційний напрям впливу на суспільні відносини. Зазначені вище тенденції суспільного розвитку підштовхують скоріше втілення великих потенціальних інформаційних можливостей цивільного права, підсилюють прояв приватноправових засад в інформаційній сфері суспільства.

Виконуючи інформаційну функцію, цивільне право виявляє себе в ознайомленні суб'єктів цивільних відносин з окремими положеннями концепції прав людини (приватної особи), загальними тенденціями правового регулювання, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати витрати, інформуванням людини щодо правових цінностей та цінності права.

Цивільне право інформує про основні правові концепти та терміни, моделі зобов'язань. Інформація, надана цивільним правом, закріплює правові цінності та цінності права.

Здатність права впливати на суспільні відносини може бути реалізована через вплив на свідомість та поведінку їхніх учасників. Такий вплив стає можливим завдяки отриманню суб'єктами відповідної правової інформації. Повна та концентрована інформація, спрямована на цивільно-правове регулювання суспільних відносин, міститься в цивільно-правових дефініціях. Саме через них, завдяки коротким визначенням найбільш важливих цивільно-правових понять, передається інформація для суб'єктів суспільних відносин. Як зазначає І.В. Москаленко, для цивільно-правового регулювання така інформація має, безперечно, більше значення, чим для функціонування інших галузей права. Це обумовлено великим обсягом нормативного матеріалу, який міститься в цивільному законодавстві [18]. Інформаційна функція цивільного права здійснюється за допомогою закріплення в цивільно-правових дефініціях визначень таких понять, які відображують систему цивільно-правових поглядів, оцінок відносно явищ та процесів, які знаходяться у сфері цивільно-правового регулювання. Практично на всіх історичних етапах розвитку цивільного права як правові дефініції, які виконують цю концептуальну функцію, використовувалися визначення понять, які відображали погляди та оцінки відносно цивільної правосуб'єктності, права власності, цивільно-правового договору та ін. Дефініції служать основою для розробок стосовно подальшого розвитку законодавства, виступають основою тлумачення юридичних норм, є базисом для реалізації дискреції в правозастосуванні.

Більшість членів суспільства керуються у своїй поведінці не тільки знанням конкретних норм права, що належать до даної ситуації, а основними ідеями, які закріплені в законодавстві. Учасники суспільних відносин знайомі і добре сприймають загальні принципи права, які входять у правосвідомість як соціальні цінності. Дуже великий інформаційний потенціал принципів цивільного права розкривається у визначеннях відповідних понять і категорій та в їх системі.

Можливо розрізнати два аспекти змісту інформаційної функції цивільного права: загальна інформаційна дія цивільного права (як і інших ідеологічних форм) та інформаційна дія, здійснювана через систему юридичних засобів, тобто через механізм правового регулювання.

З точки зору сучасного погляду на механізм дії права нормативне регулювання має підсилюватися інформаційно-ціннісним впливом на суспільні відносини. Загальний інформаційний вибух не може не відобразитися й у правовій сфері. Таким чином, слід підвищувати інформативність нормативно-правових актів. Загальними пропозиціями з цього приводу щодо цивільного права можуть бути надання більшої структурованості, більшої лаконічності визначенням, загальна епістемологізація цивільного права як інформаційної системи. У зв'язку з цим цілком виправданим уявляється звернення до висновків стосовно проектів нормативно-правових актів та узагальнень судової практики до експертних та наукових установ, проведення консультацій зі спеціалістами окремих сфер відносин, які регулюються цивільним правом, залучення саме до розробки актів цивільного законодавства вузькопрофільних спеціалістів специфічних галузей діяльності людини, використання при розробці актів цивільного законодавства соціологічної інформації, постійне підвищення теоретичного рівня всіх осіб, причетних до правотворчого процесу, загальне вдосконалення організації та діяльності всіх суб'єктів останнього, підвищення юридичної техніки. Підкреслюється особлива важливість порівняно з іншими галузями права в урізноманітненні суб'єкта інформаційної функції цивільного права – правової пропаганди та врахування особливостей суб'єктів зі звичайним та компетентним рівнем правосвідомості.

Література

1. Кастельс М. Информационная эпоха – экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2000.
2. Емельянов С.Л. Основы информационной безопасности. – О.: Юрид. лит., 2003.
3. Оборотов Ю.Н. Общеправовое развитие и евразийская правовая семья // Философия права. – 2001. – №1. – С. 71.
4. Рассолов М.М. Управление, информация и право. – М.: Мысль, 1983.
5. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М., 1974.
6. Радько Т.Н. Основные функции социалистического права. – Волгоград, 1970.
7. Риженков А.Я. Компенсационная функция советского гражданского права. – Саратов, 1983.
8. Большая советская энциклопедия. – Т. 28.
9. Философский словарь. – М., 1986.
10. Кассирер Э. Философия символических форм / Пер с нем. С.А. Ромашко; Отв. ред Д.М. Носов. – М.; СПб.: Университ. кн., 2002. – Т. 3. Феноменология познания.
11. Тугаринов В.П. Философия сознания. – М., 1971.
12. Онщенко Н.М., Лощихин О.М. Функції права: значення, сутність, система // Часопис Київ. ун-ту права. – 2004. – № 2. – С. 9.
13. Байтин М.И. О принципах и функциях права: новые моменты // Изв. высш. учеб. заведений. – 2000. – № 3. – С. 12. – (Сер.: Правоведение).
14. Липинский Д.А. Соотношение функций права и функций юридической ответственности // Изв. высш. учеб. заведений. – 2004. – № 3. – С. 144. – (Сер.: Правоведение).
15. Эшби У.Р. Введение в кибернетику / Пер. с англ. Д.Г. Лахути; Под ред. В.А. Успенского; С предисл. А.Н. Колмогорова. – М.: Изд. иностр. лит., 1959.
16. Бриллюэн Л. Научная неопределенность и информация. – М.: Комкнига, 2006.
17. Про інформацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
18. Москаленко І.В. Методологические основы исследования и содержание информационной функции общих гражданско-правовых дефиниций // Право и образование. – 2004. – № 6. – С. 41.